

De gemeenterekeningen van Gruitrode en Neerglabeeck voor 1785 en 1786

Hümeyra Aydin, Jarne De Hondt,
Jeroen Janssen, Mohamed Loukili,
Yarne Claeys en Rombout Nijssen

Jaarlijks bezoeken de docenten geschiedenis van de lerarenopleiding geschiedenis van de UCLL in Diepenbeek met de eerstejaars de leeszaal van het Rijksarchief in Hasselt. Gedurende een halve dag maken zij daar kennis met archiefbronnen en zij maken een oefening in het analyseren van een historische bron. Dit schooljaar werd voor wie dat wilde de lat wat hoger gelegd. Wie na een halve dag de smaak te pakken had en zijn archiefervaring wilde verdiepen, werd uitgenodigd om twee halve dagen terug te komen en onder begeleiding van de rijksarchivaris een beperkt historisch onderzoek uit te voeren.

Omwille van de beperkte tijd die voor dit project beschikbaar was, moest het onderwerp strikt beperkt worden. Dat werd een vergelijking van de gemeenterekeningen van twee buurgemeenten uit het ancien régime, Gruitrode en Neerglabeeck, in 1785 en 1786. De reden waarom deze gemeenten en deze jaren gekozen werden is dat de rekeningen voor die jaren van beide gemeenten beschikbaar zijn in het Rijksarchief¹.

Vijf dapperen gingen op de uitnodiging in: Hümeyra Aydin, Jarne De Hondt, Jeroen Janssen, Mohamed Loukili en Yarne Claeys bogen zich einde november en begin december 2023 over achttiende-eeuwse archiefstukken. Dit artikel is het resultaat van hun werk.

Twee gemeenten in de Limburgse Kempen

Gruitrode is in de tweede helft van de achttiende eeuw een heerlijkheid in het vorstendom Luik. De commandeur van de plaatselijke commanderij van de Duitse Orde of de landcommandeur in Alden Biesen is heer van het dorp. Hij stelt er de schepenen en de gerechtsofficieren aan. De schepenbank van Gruitrode behoort tot het rechtsgebied van het oppergerecht van Vliermaal. De gemeente wordt zoals dat in die tijd gebruikelijk is, bestuurd door de inwoners. Jaarlijks stellen de afgevaardigden van de huishoudens de begroting voor het volgende jaar en de belastingvoet vast. Jaarlijks krijgen in Gruitrode twee inwoners de op-

dracht de gemeentelijke belastingen te innen en met de opbrengst daarvan de uitgaven van de gemeente te betalen. Die beheerders van de gemeentefinanciën worden de burgemeesters genoemd. Het gehucht Solt voert een eigen financieel beheer en heeft zijn eigen burgemeesters.

Neerglabbeek behoort tot het bisschoppelijk domein en heeft geen particuliere heer. Het dorp vormt in het ancien régime samen met Opglabbeek het rechtsgebied van de schepenbank van Opglabbeek. De schepenen worden er door de bisschop aangesteld en de drossaard van Stokkem en zijn luitenant-drossaards zijn er de gerechtsofficieren. Althans, dat is zo tot in 1784. In dat jaar worden Opglabbeek en Neerglabbeek door de beheerders van het bisschoppelijk domein in pand gegeven aan Albert d'Isendoorn de Blois². Op 11 juli 1785 wordt Albert d'Isendoorn in Opglabbeek plechtig als nieuwe heer ingehaald. Burgemeester Jacobus Engelen vertegenwoordigt bij die gelegenheid de gemeente Neerglabbeek. Albert d'Isendoorn de Blois en zijn zoon Carolus, en vanaf 1791 Libert de Fraipont, zijn pandheren van Opglabbeek en Neerglabbeek tot de invoering van de Franse revolutionaire wetgeving in 1795 de heerlijkheden afschaft³. Neerglabbeek is een stuk kleiner dan Gruitrode⁴. Wellicht is dat de reden van het feit dat er hier jaarlijks maar één burgemeester aangesteld wordt.

Gruitrode

In Gruitrode wordt het beheer van de gemeentefinanciën jaarlijks aan twee burgemeesters toevertrouwd. Voor 1785 zijn dat Joannes Vranken en Christiaan Leurs en voor 1786 zijn dat Joseph Vaesen en Bartholomeus Haels. Hun ambtsperiode begint met hun verkiezing einde januari en loopt tot de dag waarop zij in de loop van februari rekenschap geven van hun beheer. Na hun verkiezing leggen zij een eed af tegenover de schout.

Een jaar na hun verkiezing leggen de burgemeesters hun rekening, met een overzicht van de inkomsten en vooral de uitgaven die zij voor de gemeente verricht hebben, ter controle voor aan de inwoners van de gemeente. Dat nazicht van de burgemeestersrekening wordt op voorhand in de kerk aangekondigd. De rekeningen over 1785 en 1786 worden respectievelijk op 15 februari 1786 en op 22 februari 1787 nagekeken. Dat gebeurt telkens in de woning van Jacobus Derkoningen. Bij die gelegenheid wordt op kosten van de gemeente 4 gulden verteerd. In februari 1786 zijn secretaris P.G. Pendris, Theodoor Esser, Jacobus Derkoningen, Josephus Vaesen, Peter Smeets, Jan Bosmans, Joannes Veestraeten, Paulus Leën, Dionisius Mertens, Henric Bosmans, Henric Meermans, Petrus Renson, Joannes Ule-neers, Wilhelm Lipskens, Joannes Smeunters en meer andere aanwezig bij de controle van de rekeningen. Van de vijftien met naam genoemde aanwezigen tekenen er negen met hun naam en zes met een kruisje. In februari 1787 zijn 19 inwoners van Gruitrode aanwezig bij de controle van de rekening voor 1786. Zes van hen tekenen het verslag met een kruisje.

Inkomsten

De voornaamste bron van inkomsten van de gemeente zijn de belastingen. In 1785 en in 1786 wordt telkens 1.200 gulden aan gemeentebelastingen geheven⁵. In de rekening voor 1785 worden nog twee kleine inkomstenposten genoemd: 10 gulden die de gemeente ontvangen heeft van de Hollandsche – wellicht is dit een betaling vanwege een voorbijtrekkende legerenheid – en 2 gulden en 18 stuivers die de gemeente Gruitrode ontvangt van de burgemeesters van Solt. In 1786 innen de burgemeesters naast de belastingen nog 3 gulden, 10 stuivers en 3 oorden die de burgemeesters van Solt betalen, en 22 gulden en 7 stuivers die hun voorgangers Jan Bosmans en Peter Smeets hen doorgeven.

Uitgaven

In 1785 en 1786 betalen de burgemeesters 1 gulden en 10 stuivers aen d'heer schoutet voor den eed af te nemen. De verkiezing van de nieuwe burgemeesters gaat met festiviteiten gepaard. Daarbij laten de inwoners graag een kanonnetje knallen. Zowel in 1785 als in 1786 wordt daarvoor buskruid gekocht. De landcommandeur van Alden Biesen mag zich in 1785 in een presentje van zijn onderdanen in Gruitrode verheugen: zij bezorgen hem 14 vaten rapen, die de gemeente 4 gulden kosten.

Blijkbaar veroorzaken kraaien in Gruitrode in 1785 overlast. Peter Renson en Jan Sonderveld krijgen in april 14 gulden uit de gemeentekas om de kraaien van de velden te verjagen.

De bode die in opdracht van de drossaard plakaten van de overheid in Luik naar het dorp brengt, krijgt daarvoor telkens 10 stuivers. In 1785 ontvangt de gemeente er zo vijf, in 1786 zijn het er vier. De bodes die andere brieven afleveren krijgen daarvoor in de regel vijf stuivers.

Aan Gods zegen is alles gelegen, zo weten de mensen van Gruitrode. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de burgemeesters in 1785 twee keer een speciaal misse laten opdragen, en de pastoor daarvoor 3 gulden betalen. Om de Sacramentsmis op te dragen krijgt de pastoor 3 gulden en de kapelaan 12 stuivers. In 1786 besteden de burgemeesters 9 gulden en 12 stuivers aan missen die opgedragen worden voor het welzijn van de gemeente.

De kapelaan onderwijst de plaatselijke jeugd. Hij krijgt jaarlijks 50 gulden voor school houden. Daarnaast verricht hij het schrijfwerk voor de gemeente, waarvoor hij jaarlijks 16 gulden ontvangt, en hij onderhoudt het torenuurwerk. Voor dat laatste krijgt hij jaarlijks 2 gulden uit de gemeentekas. Naast het torenuurwerk heeft de gemeente ook te maken met kosten voor de torenklok, en dan met name voor het touw waarmee de klok geluid wordt. In 1785 betalen de burgemeesters 17 stuivers en 1 oord aen smeer en zeylen (voor olie en touw). Een jaar later kost het onderhoud van de torenklok en het uurwerk 1 gulden, 7 stuivers en 2 oord.

In 1785 en 1786 worden er in Gruitrode werken uitgevoerd aan de kapelanijs. Blijkbaar wordt eerst het dak aangepakt. In juni 1785 worden in Maastricht leien, nagels en kalk gekocht. Een leidekker krijgt 14 gulden. Wellicht verdient hij 1 gulden per dag, want in de rekening wordt vermeld dat hij 13 dagen in den kost geweest is bij een inwoner van het dorp, die de gemeente daarvoor 8 gulden en 9 stuivers aanrekenet. In 1786 worden voor de werken aan de kapelanijs nog latten, vitsen, hout, leem, zand, stro en nagels aangekocht.

Wie een dag vervoer met paard en kar levert, krijgt daarvoor uit de gemeentekas 4 gulden. Deze uitgavenpost belooft in de rekening van 1785 37 gulden. In 1786 is dat niet meer dan 2 gulden. Wellicht heeft toen iemand een halve dag met paard en kar voor de gemeente gewerkt. Wie te voet voor de gemeente een boodschap naar een buurgemeente brengt, krijgt 3 stuivers.

Een bijzondere uitgavenpost is het vervoer van zieke of crancke mensen. Op 25 juni vaert Jan Drees zo iemand naar Wijshagen, en brengt daarvoor 5 stuivers in rekening. In totaal besteden de burgemeesters in 1785 1 gulden aan het wegbrengen van (vreemde) zieken. In 1786 is dat 2 gulden.

De voornaamste uitgavenpost voor de gemeente zijn de intresten op geleende kapitalen. Die intresten bedragen in de rekening van 1785 maar liefst 769 gulden, 8 stuivers en 1 oord. In 1786 is dat nog iets meer: 773 gulden, 10 stuivers en 1 oord. De gemeente draagt een verpletterende schuldenlast, die in 1785 43.125 gulden bedraagt.

In 1786 doen de burgemeesters een kleine schuldherschikking: zij lenen 300 gulden van de plaatselijke kerkfabriek en 300 gulden van de armentafel, voegen daar 450 gulden bij die zij uyt de comp (uit de gemeentelijke geldkist) halen, en betalen daarmee een lening van 1.050 gulden terug aan Willem Goessens.

De laatste uitgavenposten die in de gemeenterekeningen van Gruitrode vermeld worden zijn de jaarlijkse vergoeding van 33 gulden voor de burgemeesters, en de tractatie voor de aanwezigen bij het nazicht van de burgemeestersrekening, waarvoor jaarlijks 4 gulden uitgetrokken wordt.

Op het moment dat de burgemeesters van 1785 hun rekeningen ter controle voorleggen, hebben zij in totaal 985 gulden, 12 stuivers en 3 oort uitgegeven. Anderzijds hebben de gemeentenaren beslist dat er dat jaar voor 1.200 gulden gemeentelijke belastingen geheven moeten worden en de burgemeesters innen 12 gulden en 18 stuivers bijzondere inkomsten (zie hiervoor). Als je de gemeentelijke inkomsten voor 1785 vergelijkt met de uitgaven, dan zie je dat het overschot op de rekening van de burgemeesters van 1785 227 gulden, 5 stuivers en 1 oord bedraagt.

In de loop van het daaropvolgende jaar krijgen Vranken en Leurs van hun voorgangers Jan

Haels en Laurentius Paredis nog het overschot van hun rekening, dat 100 gulden, 14 stuivers en 3 oord bedraagt. Dat betekent dat zij op dat moment 327 gulden en 19 stuivers van de gemeente in kas hebben. Daarvan betalen zij 14 stuivers en 2 oord vergeten interesse. Jacob Kiggen en Jan Drees hebben nog respectievelijk 75 gulden en 25 gulden en 15 stuivers tegoed, die hen door Vranken en Leurs worden uitbetaald. Wat zij dan nog in kas hebben, geven zij door aan hun opvolgers. Joseph Vaesen en Bartholomeus Haels, de burgemeesters voor 1786, ontvangen op 19 januari 100 gulden en Theodorus Van Noppen en Arnold Goesens, de burgemeesters voor 1787, krijgen op 22 februari 1787 126 gulden, 10 stuivers en 3 oord. Daarmee hebben Vranken en Leurs uiteindelijk voor hun gemeente 3 oord meer uitgegeven dan ontvangen.

De burgemeesters voor 1786 hebben op het moment dat zij hun rekening laten controleren een overschot van 304 gulden, 5 stuivers en 3 oord. Dat geld gebruiken zij voor een achterstallige betaling van 10 gulden aan Christiaan Hellinx en op 21 februari 1788 dragen zij het saldo van 294 gulden, 5 stuivers en 3 oord over aan hun opvolgers Bartholomeus Hoever en Joannes Mathias Menten.

Neerglabbeek

Anders dan in Gruitrode, waar jaarlijks twee burgemeesters de gemeentelijke financiën beheren, doet Neerglabbeek het met één burgemeester. In 1785 is dat Jacobus Engelen en in 1786 wordt die taak aan Lambertus Mijers toevertrouwd. Zij leggen een eed af tegenover de schepenen van Opglabbeek.

De burgemeester van Neerglabbeek neemt geregeld deel aan een borgemeesters vergadering. Die bijeenkomsten vinden plaats in Opglabbeek, maar uit de rekeningen valt niet op te maken wie daar nog aanwezig is. In 1785 woont de burgemeester bovendien in Neeroeteren een ams vergadering bij. Aangenomen mag worden dat dat een bijeenkomst is van afgevaardigden van de gemeenten in (een deel van) het ambt Stokkem, een administratieve onderverdeling van het vorstendom Luik.

In 1786 laat de gemeente een bunderboek aanleggen, waarin voor iedere gebruiker van land in de gemeente aangegeven wordt hoeveel land hij in gebruik heeft. Dat boek wordt nu in het Rijksarchief in Hasselt bewaard⁶. Burgemeester Lambertus Mijers brengt in 1786 verplaatsingskosten in rekening omdat hij op 5 mei 1786 naar Bree en Opitter geweest is, om daar bekend te maken dat wie in Neerglabbeek grond in gebruik heeft, dat moet melden.

Het jaarlijks nazicht van de burgemeestersrekeningen gebeurt in de woning van Jacobus Engelen, in presentie van de borgemeesters ende de naburen der selve gemeente, nadat dat op voorhand in de kerk aangekondigd is.

Inkomsten

In 1785 bedragen de inkomsten van de schatheffing en de overschotten die de burgemeesters ter hand gesteld krijgen van hun voorgangers samen 386 gulden, 12 stuivers en 3 oord.

In 1786 bedraagt de opbrengst van de schat 324 gulden, 8 stuivers en 2 oord. Bovendien heeft de burgemeester dat jaar 5 gulden intrest geïnd van twee gemeentenaren waarvan de gemeente nog geld tegoed heeft, en ook de 30 gulden die overgebleven zijn doen den lantmeeter zijn gelt gekregen heeft, beschouwt hij als inkomsten.

Uitgaven

Jaarlijks betaalt de burgemeester 2 gulden aan de schepenen die hem de eed afnemen. In 1785 mogen de luitenant-drossaard en de schout zich ieder verheugen in een nieuwjaarsgeschenk van 5 gulden vanwege de gemeente Neerglabbeek.

De burgemeesters moeten geregeld gemeentezaken behartigen bij geldschieters of bestuurders in andere dorpen. In 1785 brengt de burgemeester 25 gulden, 10 stuivers en 1 oord aan verplaatsingskosten in, en in 1786 15 gulden, 3 stuivers en 1 oord.

Voor berichten vanwege de drossaard betaalt de burgemeester in 1785 2 gulden 10 stuivers en in 1786 nog 1 gulden en 10 stuivers.

Zoals dat in Gruitrode het geval is, laat de gemeente jaarlijks een aantal missen opdragen. Zowel in 1785 als in 1786 betaalt de burgemeester 3 gulden aan de pastoor voor spessiaal missen om vrugtbaerig weer van Ons Heer te verkrijgen. De gemeente draagt jaarlijks 13 gulden bij aan het loon van de koster. Om een reden die uit de rekening niet op te maken is, komt daar in 1785 nog 9 gulden en 15 stuivers bij. In beide jaren besteedt de gemeente geld aan een klokkentouw.

Aan vrachtvervoer wordt in 1785 uit de gemeentekas 2 gulden betaald.

Zoals Gruitrode moet ook Neerglabbeek aan het einde van de achttiende eeuw een zware schuldenlast dragen. In 1785 bedragen de schulden van de gemeente 11.715 gulden. Daarop betaalt zij in 1785 216 gulden, 3 stuivers en 2 oord intrest. In 1786 is dat iets meer: 219 gulden, 9 stuivers en 1 oord.

Jaarlijks krijgt de burgemeester 8 gulden hefgelt voor het ophalen van het belastinggeld. De schrijver die de rekening opstelt krijgt volgens out gebruik 5 gulden en 10 stuivers.

De totale uitgaven bedragen in 1785 332 gulden, 12 stuivers en 1 oord. Dat betekent dat de

burgemeester een overschot heeft van 54 gulden en 2 oord. Dat bedrag geeft hij na de goedkeuring van zijn rekening op 9 januari 1788 door aan de toenmalige burgemeester Leenert Smets. Op 3 december 1789, naer behoorlijke kercke pubelikasije, laat Lambertus Mijers die burgemeester was voor 1786, zijn rekening nazien. Zijn uitgaven belopen in totaal 276 gulden en 2 stuivers. Dat betekent dat hij 83 gulden, 16 stuivers en 2 oord meer ontvangen dan uitgegeven heeft. Dat bedrag geeft hij door aan zijn opvolgers Casper Arits en Jacobus Kusters.

Een besluit

De gemeenterekeningen van de buurdorpen Gruitrode en Neerglabbeek voor 1785 en 1786 bieden een gedetailleerd overzicht van de uitgaven die in die jaren voor de gemeente gedaan worden. Aan de inkomstzijde is de informatie schaarser: daar vernemen wij enkel het bedrag dat de gemeentelijke belastingheffing dat jaar opgeleverd heeft en welke bijkomende inkomsten de burgemeesters dat jaar geïnd hebben. In Gruitrode worden in 1785 en 1786 telkens voor 1.200 gulden belastingen geïnd, in Neerglabbeek is dat jaarlijks circa 325 gulden. Daarvan wordt in Gruitrode in 1785 en 1786 telkens circa 770 gulden intrest op uitstaande schulden betaald. In Neerglabbeek gaat jaarlijks bijna 220 gulden naar het betalen van intresten.

Hoewel de burgemeesters van beide dorpen hun rekeningen jaarlijks met een overschot kunnen afsluiten, is de financiële situatie van beide gemeenten in die jaren dramatisch te noemen. In Gruitrode gaat immers jaarlijks 64 % van de gemeentelijke belastingen naar het betalen van intresten. Naar intresten, niet naar het afbetalen van de schuld, die even groot blijft. In Neerglabbeek is de situatie nog iets dramatischer: daar bedraagt het bedrag dat jaarlijks aan intresten op schulden betaald wordt ruim 67 % van de opbrengst van de jaarlijkse belastingen.

Dat betekent dat er amper geld overblijft voor uitgaven die de inwoners van de gemeente echt ten goede komen: om wegen te verbeteren of bruggen te onderhouden, of om een schoollokaal te onderhouden. De gemeentelijke belastingen blijven hoog, omdat er intresten betaald moeten worden voor geld dat in het verleden geleend werd om uitgaven uit die tijd te betalen. In de jaren die wij hier bestudeerd hebben, betalen de mensen van Gruitrode en Neerglabbeek veel geld om uitgaven uit het verleden te financieren. Voor de eigen tijd blijft er weinig over en voor de toekomst is er helemaal niets. Nog dramatischer is het feit dat er blijkbaar geen of amper schulden afgelost worden. Dat betekent dat de schuldenlast nog lang als een molensteen op de begroting van de gemeenten zal drukken.

De gemeenterekeningen geven geen volledig beeld van de maatschappij. Maar het beeld dat deze rekeningen oproepen is dat van een samenleving die onder druk staat. Het hoeft niet te verwonderen dat die spanningen enkele jaren later voor een uitbarsting zullen zorgen

	ge	st	int
hier volgen de intressen			
matthijs leijmans saliger sijn jaer getij 150 gegeven	3	0	0
~~matthijs~~ micghael peeters 400 gegeven	7	0	0
alegon leijfens 300 gegeven	5	5	0
aen de kinderen van andries leijmans en geestadus welters 500 gegeven	9	15	0
Reijnaers leijmans saliger sijn jaer getij 100 gegeven	2	0	0
den 21 geest van neerglabbeek 250 gegeven	6	2	2
helmius kromers 800 gegeven	14	0	0
van kercken kinderen 125 gegeven	2	5	3
joannes kromers 500 gegeven	0	17	2
meeves symius 600 gegeven	10	10	0
lambertus reijnaers 700 gegeven	14	0	0
micghel jaeken 300 gegeven	5	5	0
de kinderen van geestadus jaeken 400 gegeven	14	0	0
jan schrijvers 1000 gegeven	17	10	0
neelias peeters 50 gegeven	0	17	2
joannes moekers 600 gegeven	10	10	0
wilhelmus hondervoets 400 gegeven	7	0	0
jacobus peters 50 gegeven	0	17	2
jacobus maes 300 gegeven	5	5	0
micghel eens 500 gegeven	8	15	0
geerd hockers 400 gegeven	7	0	0
maria mijers 50 gegeven	0	17	2
leemert snets 250 gegeven	4	7	2
maria van de weegh 700 gegeven	12	5	0
jacobus sebels 350 gegeven	6	2	2
jacobus damejaen 300 gegeven	1	15	0
hermanus janssen kinderen 500 gegeven	8	15	0
	184	16	1

Op dit blad uit de gemeenterekening van Neerglabbeek voor 1786 zien we een opsomming van een deel van de schuldeisers van de gemeente, met de bedragen die zij aan de gemeente hebben geleend, en in de drie kolommen daarachter hoeveel intrest de gemeente daar in dat jaar voor moet betalen.

in de vorm van de Luikse Revolutie van 1789 en de afschaffing van het ancien régime in 1795-1796.

¹ Rijksarchief Hasselt, *Archief van de gemeente Gruitrode*, nr. 17; *Archief van de gemeente Neerglabbeek*, nr. 1.

² Voor het fenomeen van pandheren: zie *De pandheren van Stevoort in de zeventiende eeuw (1619-1671)*, in *Tesa samanunga vvas edele unde scona. Liber Amicorum Theo Coun*, (Limburg – Het Oude Land van Loon. Extra-nummer, 4), Hasselt, 2005, p. 137-151.

³ J. Molemans en J. Mertens, *Opglabbeek. Een rijk verleden*, Opglabbeek, 1984, p. 193-194.

⁴ Gruitrode telde volgens een telling van 1796 589 inwoners, Neerglabbeek minder dan 100.

⁵ Geldbedragen worden in het ancien régime uitgedrukt in guldens, stuivers en oorden. In een stuiver gaan vier oorden en twintig stuivers zijn één gulden waard.

⁶ Rijksarchief Hasselt, *Archief van de gemeente Neerglabbeek*, nr. 2.

Adres van de eindredacteur:

Rombout Nijssen

Rijksarchief

Bampslaan 4

3500 Hasselt